1 / 2023 / 5784

Geros valios fondas
Good will foundation
קרן רצון טוב

LIETUVOS ŽYDŲ (LITVAKŲ) BENDRUOMENĖ
JEWISH (LITVAK) COMMUNITY OF LITHUANIA
ליטוואקעס
LITVAKES

אַ קלייט פון בייגל
beigelių krautuvėlė

אַ קלייט פון בייגל
beigelių krautuvėlė

Prieš jus naujasis 2023 m „Beigelių krautuvėlės“ naujienlaiškio numeris. Jis naujas, bet mena praėjusių metų įvykius ir Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės kasdienio gyvenimo atspindžius. 2022 m. kaip niekad jautriai ir daug kalbėjome istorinės atminties temomis.

Gegužę Vilniuje vyko 5-asis Pasaulio litvakų kongresas, kurio metu iš už Atlanto ir visos Europos suvažiavę iš Lietuvos kilę žydai diskutavo apie praeities pamokas ir dabarties realijas. Ypatingai jautriai nuskambėjo Gintaro Varno režisuota meninė programa, kuria buvo pagerbti litvakų istorija ir paveldas, o dovana tikra tikintiems tapo kantoriaus iš JAV Josepho Malovany koncertas Vilniaus Choralinėje Taharat Ha-Kodeš sinagogoje. Čia rasite penkis straipsnius, sukurtus įvairiose pasaulio šalyse, pasakojančius apie ne tik žydų, bet ir romų bei kitų nukentėjusiųjų bendruomenių tragišką likimą Holokausto laikotarpiu. Ši istorija negali būti pamiršta ar perrašoma!

Maža Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė sunkiai atsigauna po COVID pandemijos, senoji mūsų karta irgi vis mažesnė. Šiemet norime pakviesti mūsų jaunimą tęsti litvakiškas tradicijas, būti aktyviais ir kūrybingai kurti žydišką šurmulį mūsų erdvėse. Laukiame jūsų minint Vilniaus 700-tąjį jubiliejų ir atstovaujant žydus litvakus netrukus prasidedančiuose sezono renginiuose!

Faina Kukliansky, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės pirmininkė

numerio tema

Svarbiausios mintys iš interviu su Sauliumi Sužiedėliu

Milersvilio universiteto Pensilvanijoje istorijos profesorius emeritas **Saulius Sužiedėlis** buvo vienas pirmųjų profesionalių Lietuvos istorikų, viešai rašiusių ir dėsčiusių paskaitas apie Holokaustą Lietuvoje. Toliau pateikiami kai kurie svarbiausi aspektai iš interviu, kurį profesorius emeritas davė **Charlesui Perrinui.**

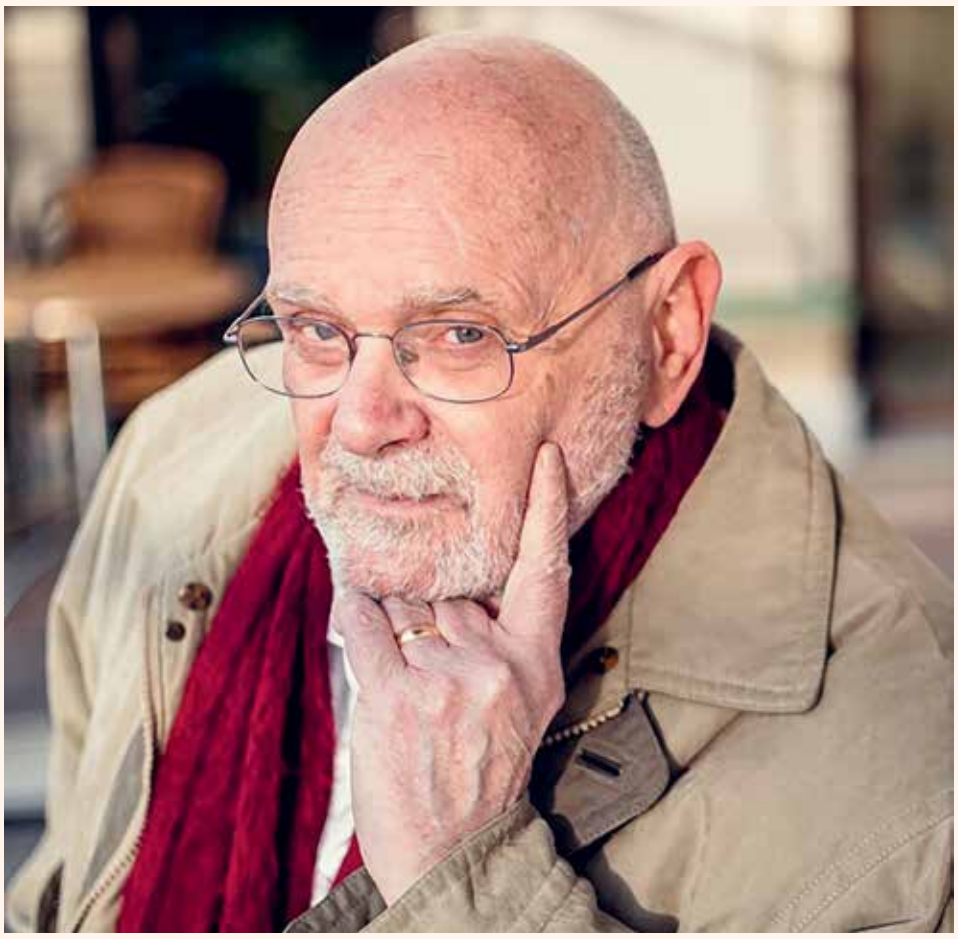

S. Sužiedėlis: (...) Istorikas Peteris Hayesas rašė, kad ekspertų žinios apie Holokaustą viršija tai, ką visuomenė mano žinanti apie Holokaustą... Jis apie tai rašė savo knygoje „Kodėl?: Holokausto paaiškinimas“ (en. *Why?: Explaining the Holocaust*, 2017 m.), tai yra, mano manymu, geros įžvalgos, apie tai, kas vyksta. Šiuo metu manyčiau, kad etniniai lietuvių mokslininkai Lietuvoje, ypač jaunesni už mane, tikriausiai dirba įdomiausią ir nuodugniausią darbą ne tik apie Holokaustą, bet ir apie, tarkime, tarpukario žydų visuomenę.

Vis dėlto, šis darbas dar nėra plačiai prieinamas žmonėms už šalies ribų, išskyrus tokius mokslininkus kaip jūs, Joachimas Tauberis, Christophas Dieckmannas ir keli kiti Vakarų mokslininkai, galintys skaityti dokumentus užsienio kalbomis ir yra susipažinę su antrine literatūra, kuri, beje, daugeliu atveju yra gana gera, bet ne visada. Išties, yra daug akademinės literatūros, kuri atveria akis, ir manau, kad tai tikrai (...) yra Holokausto studijų Lietuvoje ateitis. (...) Šiuo metu manau, kad dauguma to, kas parašyta, yra tikrai vertinga.

Ch. Perrinas: Ko dar trūksta Holokausto atminimui Lietuvoje?

S. Sužiedėlis: Manau, visų pirma reikia siekti, kad Lietuvos visuomenė kuo labiau (...) suprastų, jog žydų istorija yra Lietuvos istorijos dalis ir būtų įtraukesnė.

Antra, visgi Holokaustas buvo didžiausia pavienė demografinė nelaimė Lietuvos istorijoje, tad vertėtų nustoti vartoti žodį tragedija, o galvoti apie tai kaip apie nusikaltimą, kuriame yra ir nusikaltėlių, ir aukų, bei su tuo susitaikyti. (...)

nukelta į 2 p. ▶

Svarbiausios mintys iš interviu su Sauliumi Sužiedėliu

atkelta iš 1 p.

Tai nereiškia, kad lietuviai (...) turi atsisakyti naratyvo apie savo kančią, ypač viktimizaciją nuo sovietų rankos. Turiu galvoje, kad vienas aspektas, t.y. holokaustas, gali egzistuoti drauge su kitu (sovietų okupacija – aut. past.) – tai nėra nesuderinami dalykai. (...)

Ir galiausiai, nuoširdus žvilgsnis ir priėmimas vaidmens, kurį Lietuvos žmonės atliko vokiečių okupacijos metais: kaltininkų, ir, žinoma, gelbėtojų pripažinimas. Lietuva turi labai didelį gelbėtojų procentą, proporcingą gyventojų skaičiui. (...) Jei pažiūrėsite į Yad Vashem duomenis, tai gana įspūdinga. Taigi, turiu galvoje, kad ne visi šie pasakojimai turi būti pasmerkti ir niūrūs, bet apie juos turi būti kalbama nuoširdžiai.

Manau, jei šie trys dalykai būtų sujungti (...) tiek akademinėje, tiek viešoje erdvėje, būtų puikus būdas išspręsti kai kurias ir šio kultūrinio karo problemų.

Ch. Perrinas: 1980-aisiais dirbote JAV teisingumo departamento Specialiųjų tyrimų biure (ši tarnyba buvo atsakinga už JAV piliečių ar gyventojų, galimai bendradarbiavusių su naciais, tyrimą – aut. past.). Kaip su jumis elgėsi Amerikos lietuvių bendruomenė, kol dirbote?

S. Sužiedėlis: (juokiasi) Mano dėdė per tą laiką iš tikrųjų surinko apie penkiasdešimt puslapių straipsnių ir prieštarų, skirtų man asmeniškai. Taigi, išeivijos spaudoje ir apskritai tarp Amerikos lietuvių buvo itin neigiama reakcija į mano darbą Jungtinių Valstijų teisingumo departamente. Buvo nemažai aktyvistų, kurie teigė, kad Specialiųjų tyrimų biuras STB) bendradarbiauja su KGB, naudodamas dokumentus, kuriais negalima pasitikėti, ir neva tai tiesiog sovietinė dezinformacijos kampanija. (...) Tačiau aš tvirtai pasisakau už darbą, kurį atlikau STB. (...) Ir galiu pasakyti, kad, nors sovietų propaganda iš tikrųjų manipuliavo kaltinimais dėl kolaboravimo su nacių režimu, o tikrieji Teisingumo departamentui pateikti dokumentai buvo iš archyvų atrinkti Sovietų kontrolės, akivaizdu, kad (...) beveik visi jie yra tikri, autentiški. Ypač dokumentai, susiję su vadinamųjų Savisaugos batalionų veikla (policijos batalionai, vadinami Savisaugos batalionais...[1] – aut. past.). Nemažai šių dalinių aktyviai dalyvavo persekiojime, o kai kurie – tiesioginėse žydų žudynėse. Tie dokumentai iš tikrųjų nebuvo suklastoti, kaip kai kurie žmonės tvirtino, jie buvo gana autentiški. ■

1 There were a number of activists who said that the Office of Special Investigations, OSI for short, was cooperating with the KGB using documents that could not be relied upon, and this was simply a Soviet disinformation campaign.... But I stand behind the kind of work I did at the OSI... And I can tell you that although Soviet propaganda did, in fact, utilize allegations of Nazi collaboration, and that the actual documents presented to the Department of Justice were selected from archives under Soviet control, it is clear that—with the opportunity of going back into the archives after independence—almost all of them are genuine—again, selected, but authentic—in particular documents relating to the activities of the so-called self-defense battalions, the police battalions known as the *savisaugos batalionai*...

Post-atmintis apie Holokaustą Lietuvoje

Prof. **Violeta Davoliūtė**

Antrojo pasaulinio karo įvykiams nugulant į istorijos puslapius, mokslininkai išskiria Holokausto atminties kartas.

Pirmoji karta yra žydai, kurie išgyveno įvykius, t.y. atmintis tų, kurie tiesiogiai išgyveno Holokaustą, kaltininkų ir plačios bei įvairios stebėtojų kategorijos. Antroji karta – vaikai, o trečioji – pirmosios kartos anūkai ir t.t.

Antrosios ir trečiosios kartos liudijimai imti vadinti postatminties kūriniais – šį terminą sukūrė Marianne Hirsch. Remiantis iš tėvų ir senelių išgirstomis istorijomis, perduotomis nuotraukomis, elgesiu bei emocijomis, postatmintis vertinama kaip autobiografinio rašymo žanras, kuris skiriasi nuo istorinių ar išgalvotų pasakojimų, neturinčių šeiminio ryšio su įvykiais.

Pavyzdžiui, Vokietijoje mokslininkai įžvelgė dvi pagrindines postatminties bangas: pirmoji – aštuntojo dešimtmečio pabaigos ir devintojo dešimtmečio Vakarų Vokietijoje „Väterliteratur“ (vok. *tėvų literatūra* – aut. past.), antroji – dabartinė kelių kartų šeimos naratyvų tendencija. „Väterliteratur“ atspindi diskusiją tarp antrosios ir pirmosios vokiečių kartų apie tinkamą etinę poziciją, susijusią su Antruoju pasauliniu karu ir Holokaustu. Antrosios kartos autoriai siekė mesti iššūkį tėvų polinkiui pamiršti sudėtingas ar gėdingas savo istorijos puses. Rašydami pirmuoju asmeniu, jie išreiškė konfrontacinį požiūrį, siekdami priversti nenoriai nusiteikusią visuomenę skaitytis su pamiršta praeitimi.

Priešingai, trečiosios kartos tekstuose, išleistuose 1990-aisiais ir vėliau, yra mažiau nuomonės. Dažnai vadinami „Familienromane“ arba šeimos romanais, jie išreiškia norą suprasti gilesnius senelių išgyvenimus ir suderinti savo gyvenimo kelią su šeimos istorija. Nors kiekvienas darbas yra unikalus, apskritai antrosios kartos Holokausto atminties arba „Väterliteratur“ autoriai siekė pareikšti galutinę išvadą dėl savo tėvų bendrininkavimo nacizme, o „Generationenromane“ (vok. *kartų romanai* – aut. past.) autoriai leido daugiau niuansų tokiose kategorijose, kaip „auka“ ir „kaltininkas“.

Lietuvių atmintis apie Holokaustą taip pat evoliucionavo kartomis. Tačiau, dėl sovietmečio cenzūros, draudusios diskutuoti apie lietuvių vaidmenį Holokauste, o taip pat ir emigrantų bendruomenių požiūrio Šaltojo karo metais, antroji postatminimo karta dažniausiai buvo tyli. Viešos diskusijos ir akademinis Holokausto tyrinėjimas suintensyvėjo tik praėjusio amžiaus dešimtajame dešimtmetyje, atkūrus šalies nepriklausomybę. Manau, prireiks dar dešimtmečio, kol trečioji lietuvių rašytojų karta tiek Lietuvoje, tiek ir Šiaurės Amerikos emigrantų bendruomenėse, pradėtų kurti prasmingus Holokausto postatminimo darbus.

2015 metais amerikietė Rita Gabis publikavo knygą „Svečias šaulių pokylyje“ (angl. *A Guest at the Shooter's Banquet*). Joje aptariamas vaidmuo, kurį galėjo atlikti jos senelis masinėse žydų žudynėse. 2016 m. pasirodė Rūtos Vanagaitės „Mūsiškiai“ – ryškiausias poleminis kūrinys apie lietuvių vaidmenį Holokausto įvykiuose. Iš pradžių 2016 m. išleista lietuvių kalba, o 2021 m. išversta į anglų kalbą, ši knyga šalyje ir tarptautiniu mastu sukėlė didžiulį ažiotažą viešose diskusijose dėl lietuvių, t. y. „mūsų žmonių“ vaidmens žydų genocide. 2017 metais kanadietė Julija Šukys išleido knygą „Sibiro tremtis: kraujas, karas ir anūkės ataskaita“ (angl. *Siberian Exile: Blood, War, and a Granddaughter's Reckoning*), kurioje nagrinėjamas jos senelio, kaip vietos policijos vadovo, vaidmuo Holokauste. 2018 m. Sylvia Foti paskelbė straipsnį „Mano tėvas nebuvo nacių kovos karo herojus – jis buvo žiaurus bendrininkas“ (angl. *My father wasn't a Nazi-fighting war hero – he was a brutal collaborator*), kuris virto knyga, išleista 2021 m.

Nors visos šios autorės yra Holokauste dalyvavusių lietuvių anūkės, R. Vanagaitės ir S. Foti kūryba labiau artima antrajai vokiečių rašytojų kartai, o R. Gabis ir J. Šukys tekstai labiau primena trečiosios kartos kūrybos elementus. Visų keturių autorių kūrybą galima priskirti prie postatminties, kai pasakotojai siekia parodyti savo gyvenimo kelią šeimos ir nacionalinės istorijos kontekste.

Kaip ir „Väterliteratur“ autorių, R. Vanagaitės ir S. Foti bendra intencija – aktyvuoti viešą akistatą su užgniaužta atmintimi. Nors kiekviena jų atliepia savo šeimos istoriją, pagrindinis jų pasakojimo objektas yra kolektyvinė lietuvių tema, susijusi su Holokaustu. R. Gabis ir J. Šukys taip pat susiduria su tėvų ir senelių tyla, tačiau jų susidūrimas su traumuojančia praeitimi yra daug individualesnis ir asmeniškesnis, jų pasakojimai labiau atskleidžia vidinę būseną nei išreiškia nuomonę.

Kiekvienu atveju individualios veikėjos subjektyvumas formuoja jos įsitraukimą į šeimos praeitį, nes visos jos siekia rasti ryšį tarp asmeninių šeimos santykių ir viešų kolektyvinės atminties diskursų apie Holokausto reikšmę Lietuvai. ■

Kelios pastabos apie Holokausto fotografiją ir istorinę atmintį

dr. **Šarūnė Sederevičiūtė**, Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus

Muzikinis pasirodymas Kauno gete (1942 m. rugpjūtis – 1944 m. kovas). Dainininkė Liuba Kupritz, jai akomponuoja pianinu ir trimitu.
United States Holocaust Memorial Museum nuotrauka

Du jaunuoliai medienos apdirbimo dirbtuvėse Kauno gete (1942–1944). Kairėje Danielis Burštinas (Daniel Bursztyn), jidiš rašytojo Michalo Burštino (Michal Bursztyn) sūnus. United States Holocaust Memorial Museum nuotrauka

Fotografija ir istorinė atmintis yra lyg seserys kalbant apie XX amžiaus istoriją. Šiandien istoriniai pasakojimai plačiajai visuomenei perteikiami dažniausiai būtent vaizdų pagalba, tuo įsitikinsite užėję į bet kurį muziejų. Dauguma vakariečių gali akimirksniu atmintyje atkurti kelias pagrindines fotografijas, kurios virto tarsi pačios istorijos personifikacijomis – mažas berniukas pakėlęs rankas Varšuvos geto sukilimo metu; vietnamietė mergaitė rėkianti iš siaubo, bėganti nuoga po napalmo atakos. Šie vaizdai jau tapo kolektyvinės istorinės sąmonės dalimi. Tačiau ar kelios simbolinės fotografijos iš tikrųjų priartina mus prie istorinės tikrovės? Nors Holokaustas be visą ko buvo ir gausiausiai iki tol fotografuotas moderniosios istorijos įvykis, ar gali nuotrauka mums padėti geriau suprasti šį vaizduotės ribas peržengiantį fenomeną?

Kaip ir didelė dalis Holokausto atminties tyrinėtojų, labai abejoju edukacine verte nuotraukų, kuriose užfiksuotos žudynės ar kitoks žiaurus elgesys žydų atžvilgiu. Kai kas gali pagalvoti – bet juk tai autentiški istoriniai dokumentai, nenuginčijami faktai, kuriuos turi pamatyti visi, idant panašūs įvykiai niekada nepasikartotų! Vis dėlto tyrimai rodo, kad kuo labiau prisijaukiname žiaurumų vaizdus, tuo silpnesnis darosi mūsų moralinis atsakas ir tuo pačiu didėja tikimybė, kad toks elgesys pasikartos. Pirmosioms postholokausto kartoms nacių nusikaltimų ir žiaurumų fotografijos tarnavo kaip gyvybiškai svarbus liudijimas, tačiau ką šiais smurto atvaizdų užtvindytais laikais nustebinsi nespalvota lavonų krūvos nuotrauka?

Dėmesį norėčiau atkreipti ir į dar vieną svarbų aspektą. Fotografai dažniausiai buvo patys naciai ir fotografavimas buvo pažeminimo akto dalis. Taigi žiūrėdami tokias nuotraukas mes tarsi pratęsiame tą pažeminimą. Kitaip tariant – ar parodome deramą pagarbą tai konkrečiai nuogai prie duobės vedamai moteriai nuotraukoje? Tada ji negalėjo pasirinkti nesifotografuoti, ir dabar vis dar negali pasirinkti nebūti stebimai smalsuolių pačią pažeidžiamiausią savo gyvenimo akimirką. Pačiai tenka stebėti muziejaus lankytojus konvulsiškai atsitraukiančius arba mokinių atveju reikšmingai tarpusavyje susišypsančius prie panašių fotografijų. Tad galiu drąsiai teigti, kad žiaurių fotografijų pašalinimas iš viešosios erdvės galėtų Holokausto atminčiai pasitarnauti labiau nei jų pavertimas šiurpiais banalaus dėmesio objektais.

Juo labiau, kad turime alternatyvų. Kauno gete slaptai fotografavęs Cvi Hiršas Kadušinas paliko tikrą vaizdų lobyną. Tai, kad į šį laikotarpį galime pažvelgti žydo akimis yra unikalu net ir pasauliniame kontekste, kur tokie atvejai vienetiniai. C. H. Kadušino dėka galime Kauno geto gyvenimą pamatyti iš vidinės perspektyvos – užeiti į slaptą mokyklą ar dirbtuves, laukti eilėje prie maisto ar vaistų, gatvėje sutikti slaptus prekeivius ar pogrindžio narius, stebėti deportacijas, kasdienę darbo brigadų kelionę ar bulvių sodinimą. Tokiu būdu galime pažinti gete įkalintus žydus kaip gyvenančius žmones, o ne kaip beasmenes mirčiai pasmerktas aukas. Tai atsvara žydą, kaip bjaurastį mačiusiam ir pasauliui tokį perteikusiam, nacių žvilgsniui.

Tiesa, nors fotografija atrodo tarsi tiesioginis plyšys į praeitį, vien nuotraukos Holokausto nepaaiškins. Tačiau sustabdyta akimirka skatina stabtelti ir mus, sužadina norą pažinti konkrečius žmones, bei suteikia progą užduoti klausimus istorijai. Tie klausimai turėtų būti pakankamai kritiniai, kad peržengtumę paviršutiniškos iliustracijos ribą. Ką atstovauja fotografas? Kodėl jis šią nuotrauką padarė? Ką tiksliai joje matome, o ką prikuria mūsų tikras ar tariamas žinojimas? Kas davė fotografijai pavadinimą?

Šių klausimų nepamiršti kitą kartą žvelgiant į istorinius vaizdus ir palinkėsiu skaitytojams. ■

Fotografas Cvi Hiršas kadušinas pozuoja su vienu iš žydų policininkų Kauno gete, 1942. United States Holocaust Memorial Museum nuotrauka

Žydų vaikai šnekučiuojasi Kauno gete(1941–1943).
United States Holocaust Memorial Museum nuotrauka

Antropologė: romų vis dar nėra nacionalinėje istorijoje ir viešajame diskurse

Praėjusiais metais sudarytas pirmasis Lietuvos romų sakytinės istorijos archyvas, kuriame Lietuvos romai gimtąja kalba pasakoja apie savo patirtis skirtingais laikotarpiais. Kaip romų bendruomenė atsimena Holokaustą, sovietmetį bei Kirtimų gyvenvietės kaitą? Kodėl svarbu įtvirtinti romų genocido atmintį Lietuvoje nacionalinėje istorijoje ir viešajame diskurse? Pokalbis su antropologe **Agneška Avin**, viena iš archyvo sudarytojų.

Antropologe Agneška Avin

Kaip kilo idėja sukurti romų istorijos archyvą Lietuvos romų dialektu?

Archyvo idėja kilo prieš dvejus metus, kai lapkričio 5 d. buvo minima Tarptautinė romų kalbos diena. Diskusijoje apie romų kalbą ir jos ateitį Lietuvoje prof. Jolanta Zabarskaitė iškėlė problemą – valstybės lygmeniu nesistengiama nagrinėti ir išsaugoti romų kalbą su Lietuvos romų dialektu, į šią veiklą įtraukti Lietuvos mokslininkus. Iki tol romų kalba Lietuvoje dažniausiai buvo tyrinėjama užsienio mokslininkų.

Mūsų archyvas nebuvo pirmas bandymas rinkti informaciją apie romų istoriją Lietuvoje – mokytojas Vytautas Toleikis ir antropologė Aušra Simoniūkštytė yra užrašę prisiminimų lietuvių kalba, bet tai vyko prieš dvidešimt metų. Dabartinis archyvas, kurio parengimą parėmė Tautinių mažumų

nukelta į 11 p.

Aktyvistų atmintis ir žmogaus teisės: romų genocido Lietuvoje įamžinimas

Dovilė Budrytė

Per pastaruosius kelis dešimtmečius atminties studijose įvyko keletas naujų pokyčių. Daugelis tarptautinių organizacijų, valstybių ir visuomenių panoro atrasti teisingą akistatos su praeitimi būdą, kuomet kalbama apie žiaurius praeities nusikaltimus. Imta suprasti, kad praeities skriaudų įamžinimas yra tiesiogiai susijęs su demokratinės kultūros, palankios žmogaus teisėms, kūrimu. Šios „naujosios tarptautinės moralės“ iškilimas buvo įsišaknijęs aktyvistų atmintyje – konceptualizuotas kaip dinamiška, gyva būtybė, įterpta į visuomenę. Holokausto atmintis buvo suvokiama kaip „aktyvios“ atminties rūšis – ne tik istorinis pasakojimas apie praeitį, bet ir glaudžiai susijęs su dabartiniais rūpesčiais, tokiais kaip diskriminacija ir žmogaus teisių pažeidimai.

Tačiau ar „aktyvi“ atmintis tikrai gali padėti skatinti žmogaus teisėms palankią kultūrą? Kitaip tariant, ar yra įrodymų, kad tokia atmintis padeda didinti asmenų ir tam tikrų grupių gerovę, ypač tų, kurios praeityje buvo engiamos ir dabar vis dar gali būti diskriminuojamos? Aktyvistų atminties ugdymas, susijęs su romų genocido įamžinimu Lietuvoje, yra puikus būdas įsigilinti į šį klausimą.

2015 metais Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją, skirtą romų genocido atminimui, pripažindama romų genocidą istoriniu faktu ir įsteigdama „Europos dieną“ (rugpjūčio 2 d.) šiai tragedijai paminėti. Svarbu tai, kad ši rezoliucija susiejo romų genocido minėjimą su žmogaus teisėmis, kviečiant visur kovoti su romafobija, įvardijant ją kaip rasizmo rūšį. Ši rezoliucija buvo įvairių šalių romų aktyvistų dešimtmečių darbo, skatinančio romų genocido įamžinimą kuriant transnacionalinį aktyvistų atminimą, kulminacija.

Ši tarpvalstybinė atmintis ėmė daryti įtaką vietinėms memorializacijos pastangoms. 2019 metais Lietuva į savo atmintinų dienų kalendorių įtraukė romų genocido minėjimą. Po šių atminimo pastangų sekė nevyriausybinių veikėjų, įskaitant vietines romų organizacijas ir Lietuvos žydų bendruomenę, inicijuojama veikla, skirta kovai su romafobija ir antisemitizmu, propaguojant žmogaus teises. Bandymai įamžinti romų genocidą, kurio metu, kai kuriais skaičiavimais, Lietuvoje buvo nužudytas kas trečias romas, siekia XXI amžiaus pradžią. Tačiau viešai šie minėjimai (prasidėję Panerių memoriale) tapo matomi tik apie 2012 m.

Nors šie minėjimai nesulaukė didelio žmonių skaičiaus ir buvo iš esmės ignoruojami svarbių politikų bei Lietuvos žiniasklaidos priemonių, jie lėmė romų ir žydų bendruomenių bendradarbiavimą. Šis bendradarbiavimas apėmė projektą, kuriame buvo parengti pasiūlymai, kaip kovoti su romafobija ir antisemitizmu Lietuvoje. Taip pat vyko viešas dokumentinio filmo „Juodasis paukštis“ Romų genocido atmintis“ aptarimas. Šiame dokumentiniame filme lyginamos Lietuvos žydų ir romų bendruomenių patirtys (pavyzdžiui, abi bendruomenės buvo apibūdinamos kaip „naujieji kiti“ Lietuvoje; abi vaizduojamos kaip patyrusios su Holokaustu susijusias traumas), akcentuota, kad romų genocidas vis dar yra „pamirštas“ genocidas, išliekantis „atvira žaizda“ Lietuvos romams. Toks dviejų bendruomenių, kurios abi patyrė Holokaustą, bendradarbiavimas rodo, kad Holokausto atmintis gali būti dialogiška, hibridinė ir daugiakryptė. Ji gali atverti bendravimą tarp skirtingų trauminių patirčių.

Deja, nepaisant šių labai daug žadančių romų genocido atminimo įamžinimui skirtų pastangų, sociologinių tyrimų rezultatai bei tokių sektorių kaip žiniasklaida, švietimas ir būsto rinka analizė ir toliau rodo, kad romai greičiausiai patirs didelę diskriminaciją. Nepaisant to, kad pripažįstamos tarptautinės normos, reglamentuojančios moralinį romų genocido atminimą, visuomenės išankstinis nusistatymas romų atžvilgiu išlieka didelis – bent jau tai atsispindi viešosios nuomonės apklausose. Norint pakeisti tokį požiūrį, reikia didelių kultūrinių pokyčių, ir tai gali užtrukti dešimtmečius. Šiai dienai nevyriausybinės organizacijos ir bendruomenių iniciatyvos yra pagrindiniai veikėjai, padedantys įgyvendinti šiuos esminius kultūrinius pokyčius. ■

Holokausto iššūkiai istorinės atminties kultūrai ir teisinei sistemai

Vasario 9 d. Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės beigelių krautuvėlėje įvyko ketvirtoji puikiai startavusio LŽB diskusijų klubo #ŽydiškiPašnekesiai diskusija „Holokausto iššūkiai istorinės atminties kultūrai ir teisinei sistemai“.

„Nesprendžiant šių iššūkių, kova su antisemitizmu, romafobija, homofobija valstybės istorinės atminties kultūros politikos kontekste vis labiau tampa „misija neįmanoma. Vakaruose jau girdisi balsai, neigiantys Holokausto išskirtinumą. Šis žmonijos moralinio bankroto simbolis statomas greta kitų genocidų. Todėl svarbu be jokių tabu, nebijant galimų priekaištų, kritiškai ir savikritiškai diskutuoti šia svarbia istorinės atminties kultūros tema.“ – teigė diskusijų klubo iniciatorius, publicistas Arkadijus Vinokuras.

Kartu gvildenti ir pristatyti kontraversišką, tačiau itin aktualią bei svarbią temą, moderuojamą A. Vinokuro, sutiko garbūs pokalbio svečiai:

Prof. dr. **Violeta Davoliūtė** – VU TSPMI politinės filosofijos ir idėjų istorijos katedros profesorė, kultūros istorikė, Holokausto atminties Europoje tyrinėtoja;
Mindaugas Jackevičius – LRT vyriausias redaktorius;
Prof. dr. **Dainius Žalimas** – VDU Teisės fakulteto dekanas, buvęs Konstitucinio Teismo pirmininkas;
Ana Rozanova – ERGO Network - tarptautinio romų nevyriausybinių organizacijų tinklo komunikacijos specialistė.

Dalinamės keletu svarbių diskusijos pašnekovų įžvalgų:

D. Žalimas: „<...>Teisė yra sausa ir formali. Mes žinome genocido apibrėžimą, esminis požymis – siekis visiškai sunaikinti visą žmonių grupę arba reikšmingą jos dalį. Teisiškai kalbant, tai tos pačios veikos – genocidas Ruandoje, Lietuvoje prieš partizanus. Tačiau holokaustas turi specialų pavadinimą, jis kitoks. <...> Kiekvienas nusikaltimas savaip unikalus ir čia atminties kultūra, istoriniai tyrimai turi didelę reikšmę. Tačiau holokausto unikalumą galima parodyti tik per atminties kultūrą, atitinkamus tyrimus. <..> Tai buvo sąmoningai vykdytos politikos rezultatas, nebuvo spontaniškas, tai tikrai buvo siekis išnaikinti visą žmonių grupę. Tai buvo žmonių žudymo pramonė.“

V. Davoliūtė: „Genocido terminą sugalvojo advokatas Raefelis Lemkinas, kuris gimęs Grodne, pats buvo karo pabėgėlis, pabėgęs iš Lenkijos ir galiausiai atsidūręs JAV bei dalyvavęs Niurnbergo procese. <...> lyginti kažką yra būdinga žmogaus pažinimui. Genocidų lyginimas yra įprastas dalykas akademijoje. Yehuda Baueris teigė nepritariąs sakantiems, kad genocidų negalima lyginti, svarbu ką lyginti - svarbu lyginti struktūras, socialinius, politinius kontekstus. Nes jei kažko nelyginsime, nenumatysime prevencijos“.

M. Jackevičius: „Praeitais metais minėjome 80 metų nuo Holokausto pradžios Lietuvoje. LRT.lt rašė daug, nes suprato, kad valstybė vėluoja. Taip pat daug kas suprato, kad tema yra kebli. Kiekvieną kartą, kai rašai apie Holokaustą Lietuvoje, tarsi tampi Lietuvos išdaviku. Kada jei ne dabar šnekėti, tuoj nebeliks gyvųjų Holokausto liudytojų, tai paskutinė galimybė kalbėti ir bijau, kad tai nugrims į užmarštį“.

A. Rozanova: „Romai yra dažnai pamirštami Holokausto narative - tas matoma tiek politiniame kontekste, tiek edukacijoje. Dažnai mokiniai nežino, kad romai taip pat buvo naikinami Holokausto metu. Taip, viskas keičiasi, matome pažangą akademinėje srityje, kuri, tikiuosi, perkels tą istorinį Holokausto vertinimą ir atminties kultūrą, įtraukiant ir romų perspektyvą. <...>Teisės mechanizmai ne visada vyksta romų atžvilgiu. Romai gyvena nuolatinėje diskriminacijoje. <...> Prisimenant tą posakį, kad tai niekad nepasikartotų, tai romai nejaučia to užtikrintumo“.

A. Vinokuras: Ar suprantame kuo skiriasi genocidas nuo karo nusikaltimų?

D. Žalimas: „Genocidui gali būti priskiriami visiškai skirtingo masto, priežasčių ir kontekstų nusikaltimai. O kalbant apie Lietuvą, čia nebuvo nuoseklaus požiūrio, skiriant genocidą nuo kitų nusikaltimų. Ir genocidas, ir nusikaltimai žmogiškumui, taip pat ir karo nusikaltimai gali apimti tuos pačius veiksmus. Tačiau genocido skiriamasis bruožas – specifinis noras išnaikinti specifinę grupę ar reikšmingą jos dalį. Tą tikslą reikia įrodyti, kitaip tai nebus genocidas.

Tuo tarpu karo nusikaltimai – karo veiksmų taisyklių pažeidimas, kaip pvz., civilių objektų užpuolimas.

Tam, kad tokie nusikaltimai nesikartotų, juos reiktų ištirti, ištirti jų priežastis. Tai kultūrinės prielaidos ir t.t., tačiau reikia ir sąžiningai pripažinti istorines tiesas. Šių nusikaltimų formaliais požymiais neįrodysi“.

V. Davoliūtė: „Holokaustas – didžiulės apimties genocidas, paskatinęs ir tarptautinės teisės procesus, kurių nebuvo iki to laiko, struktūras, teisinius mechanizmus. Holokaustas - pakankamai gerai ištirtas reiškinys. Kiekviename specifiniame kontekste genocido tyrimai ir atmintis yra kitokia. Bet kokiu atveju, mes neišvengsime Holokausto ir tyrimų, ir supratimo. Visada atsiremiama į Holokausto patirtį, analizę, atminties kultūrą.

Labai svarbu, kokiu tikslu kalbama apie kieno nors genocidą. Labai dažnai tai yra daroma politinio populizmo, lobizmo, savo bendruomenės konsolidacijos tikslais. Mokslininkai arba tyrėjai kalba ir lygina genocidus, kad geriau suprastume aplinkybes ir sąlygas, o tie, kurie nori panaudoti genocidų traumą arba sudėtingą atmintį savo egoistiniais tikslais, paprastai domisi tik savo genocidais, kančia, savo bendruomenės patirtimi. Tai dažnai tampa politinės konsolidacijos įrankiu, todėl labai dažnai tai būna pastangos sumenkinti, perrašyti, paneigti ir tuos procesus galima aiškiai identifikuoti.

Pasak Yehuda Bauerio, negalima lyginti žmonių kančios ir visai nesvarbu ar asmenys buvo nunuodyti dujomis Aušvice, ar sušaudyti Kėdainiuose. Mitas, kad Holokaustas vykdytas tik pramoniniu būdu. Daug kur žmonės buvo užmušti lazdomis, kūdikiai sumesti į duobes. Buvo žudomi primityviausias būdais. Bendruomeninis genocidas – kai viena bendruomenė įsitraukia į kitos naikinimą. Kančias lyginti yra amoralu. Yehuda Baueris teigė, kad genocido vykdytojai paprastai panaudoja visas įmanomas ir jiems prieinamas technines priemones naikinimui. Biurokratija ar geležinkeliai, dujų kameros, jei neturi – mačetės. Pasitelkiami įrankiai su šiuo tikslu. Lyginimas kančių yra nepakankamai etiškas. Galima lyginti procesus ir priežastis“.

Ana Rozanova: „Romų visuomenė yra labai jauna. Vidutinis amžius - 27 metai Lietuvoje. Kalbant apie kartas, tai turbūt ketvirta, penkta, net šešta karta. Kalbant apie istorinę traumą, ji yra, negalime jos neigti. Tačiau jeigu kalbam apie įprasminimą ir analizę, to yra kiek mažiau. Kai kalbame apie Holokaustą prieš Lietuvos romus, mes girdime mažiau analizės ar faktų. Išlieka naratyvas, kad tai – stichinė nelaimė ir juodas periodas, kurį sunku apčiuopti ir analizuoti, prisiminti ir kažkaip nagrinėti. Vis dėlto, tai yra juoda baimes dėmė, kuri iki šiol yra daugumoje romų šeimų. Lietuvoje kas trečias romas patyrė Holokaustą tiesiogiai. Ir tai įtakoja Lietuvos daugumos gyventojų ir romų santykį. Tai paveikė nepasitikėjimo, diskriminacijos prasme.

Lietuvos romų Holokausto aukos negavo išmokų, kompensacijų iš Vokietijos. Procesai nevyko. Buvo tartasi su kitų valstybių fondais, pvz., Šveicarijos. Romų visuomenės centras vykdė apklausą, bendravo su išgyvenusiais asmenimis, tad RVC turėjo informacijos, kuri rodo, kad tikrai nedaug žmonių gavo kompensacijas“.

V. Davoliutė: „Labai svarbu susieti dabartinius reiškinius su praeities procesais, kad būtų galima suprasti radikalizacijos apraiškas. Kiekvienas genocidas atvejis kiekviename kontekste turi savo specifiką – žydų genocidas Kėdainiuose buvo kitoks nei Kupiškyje. Tiek romų, tiek žydų Holokaustas vis dar nesuprantamas. Yra puikių tyrėjų, bet edukacija yra kitas dalykas – edukacija yra gigantiška problema Lietuvoje ir ne tik joje. Žmonės nesugeba susieti procesų su savo nacionaline istorija, su savo vietovės istorija. Kalbant apie genocidus, tarkim, mitingų plakatuose matome šūkį: „Lietuvos universitetai vykdo studentų genocidą“. Tai rodo absoliutų nesupratimą, kas yra genocidas. Arba pastangas agresyviai sumenkinti.

Be to, institucionalizuotas antisemitizmas Lietuvoje. Galima pastebėti latentinio antisemitizmo pavyzdžių edukacinėje medžiagoje“. ■

2022 metų panorama

•

Sausio 9 d. Lietuvos nacionalinėje filharmonijoje surengtas vakaras prof. Irenos Veisaitės atminimui.

„Nežinau kito žmogaus, kuris būtų mokėjęs taip, kaip profesorė Irena Veisaitė – ne tik žodžiais, bet pačia savimi – perduoti dialogo, atvirumo kitam ir tolerancijos dvasią. Manau, kad toks jos gebėjimas buvo perimtas iš jos šeimos, europietiškomis vertybėmis gyvenusių tarpukario Lietuvos žydų inteligentų, ir iš Holokausto metu Ireną gelbėjusių lietuvių šviesuolių, ypač – iš „antrosios“ jos motinos, Pasaulio Tautų Teisuolės Stefanijos Ladigienės.

Šis gebėjimas išryškėjo ir todėl, kad Irena pati savyje turėjo įveikti sunkias karo ir pokario patirtis – daugybės artimųjų netektis, savo pačios akistatas su šimtaveide prievarta. Tokios patirtys žmogaus sąmonę gali įkalinti traumos kalėjime.

Tačiau Irena sugebėjo atrasti iš jo išvedantį kelią, vidinę properšą, per kurią išeinama į kūrybos laisvę, atvirą mąstymą, pasitikėjimą pasauliu ir kitais žmonėmis. Kryptį, kuria einant iš pažeminimo prisikeliama meilei“, – Filharmonijos pranešime cituojamas literatūrologas dr. Mindaugas Kvietkauskas.

•

Sausio mėnesį Lietuvos Respublikos Seimas priėmė sprendimą, pritariantį LR pilietybės įstatymo pakeitimams, ištaisantiems ilgametes (nuo 2017 metų) besitęsiančias įstatymo reguliavimo spragas ir sukuriantiems galimybes užtikrinti glaudesnius saitus tarp Lietuvos bei pasaulinės litvakų bendruomenės.

„Lietuvos valstybė dažnai pabrėžia savo ryšį su žymiais litvakais bei jų atžalomis, didžiuojasi jų pasiekimais ir kviečia apsilankyti Lietuvoje. Tačiau reikia konstatuoti, kad ilgus metus tiems patiems žmonėms reikėdavo sunešioti „geležines kurpaites“, siekiant atkurti Lietuvos pilietybę. Nuosekliai raginau visas Lietuvos institucijas spręsti šią problemą ir džiaugiuosi, kad šiandien galime matyti to bendro darbo rezultatą“, – teigė advokatė Faina Kukliansky, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės pirmininkė.

•

Vasario 2 d. Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės bičiulis Rimantas Stankevičius pristatė gausiausią iki šiol išleistą Onos Šimaitės tekstų rinkinį su 1966-aisiais Paryžiuje kunigo Jono Petrošiaus įrašyto jos pasakojimo garso takeliu, papildytą pakankamai išsamia gyvenimo apybraiža.

Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė kartu su Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija bei Vilniaus Šolomo Aleichemo ORT gimnazija **sausio 27 d.** pakvietė Lietuvoje reziduojančių diplomatinių atstovybių bei Lietuvos institucijų atstovus į Atminties turą po buvusią Vilniaus geto teritoriją Vilniaus senamiestyje. Šis Atminties turas buvo skirtas visame pasaulyje sausio 27-ąją minimai Tarptautinei Holokausto aukų atminimo dienai. Jos metu Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė kvietė prisiminti Holokausto tragedijos siaubus ir perduoti šios tragedijos pamokas ateities kartoms

Švęsdama Purim, Lietuvos žydų bendruomenė dalinosi bendruomeniškumo, tikėjimo ir vilties švente, jos tradicijomis bei, žinoma, litvakiškais Hamantašen sausainiais su karo pabėgėlių iš Ukrainos šeimomis, besiglaudžiančiomis Lietuvoje.

Kovo 8 d. LR Seime vyko projekto ir fotokonkurso „Žydai Žemaitijoje“ pristatymas. Šis fotokonkursas - vienas iš projekto „Šalom, Akmene!“, dalinai finansuoto ir Geros Valios Fondo, skirto žydų kultūriniam paveldui Akmenės krašte bei tradicijoms puoselėti, renginių. Nuotraukose įamžinti žmonių portretai, akimirkos iš žydų paveldui, Holokausto aukų atminimui skirtų renginių.

Minint Yom HaShoah Lietuvoje lankėsi AJC (Amerikos žydų komiteto) generalinis direktorius D. Harris bei komiteto Centrinės Europos biuro delegacija. Oficialaus vizito metu delegacija, kartu su Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės pirmininke, susitiko su LR Prezidentu, Premjere, Seimo Pirmininke bei Užsienio reikalų ministru. Delegacija dalyvavo ir Yom HaShoah minėjimo renginiuose.

Susitikimas su LR Seimo Pirmininke bei Amerikos žydų komiteto delegacija

Gegužę Vilniuje vyko 5-tasis Pasaulio Litvakų Kongresas! Džiaugiamės ir didžiuojamės turininga Kongreso programa bei visais svečiais ir bičiuliais, kurie prisidėjo prie itin sėkmingo renginio įgyvendinimo!

- 23 d. Pasaulio Litvakų Kongreso atidarymas Lietuvos Respublikos Seime.
- Bar/Bat Micvos ceremonija Lietuvos žydų bendruomenėje.
- Kantoriaus Joseph Malovany (JAV) koncertas Vilniaus choralinėje TAHARAT HA-KODEŠ Sinagogoje.
- 24 d. PASIMATYMAS SU VILNE. Ekskursija po žydiškąjį Vilnių.
- ŽydiškiPašnekesiai „Žydų teatras ir dramaturgija: kodėl nėra žydiškų komedijų Lietuvos šiandienos teatruose?“.
- Izraelietiško gatvės maisto namų Cvi in the park atidarymas.
- 25 d. Turas Panevėžyje.
- Turas Kaune.
- A. Ganelino tapybos darbų paroda.
- 26 d. Holokausto aukų pagerbimo ceremonija Paneriuose.
- Vilniaus Gaono kapo lankymas.
- Kongreso uždarymo koncertas bei GALA furšetas.

5-tojo Pasaulio litvakų kongreso atidarymas – Konferencija LR Seime

5-tojo Pasaulio Litvakų Kongreso uždarymo koncertas Vilniaus Jaunimo Teatre

Kantoriaus Joseph Malovany (JAV) bei pianisto Doron Burstein koncertas Vilniaus choralinėje TAHARAT HA-KODEŠ Sinagogoje

Gegužės 24 d., vykstant 5-jam Pasaulio Litvakų kongresui, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenėje atidarytas SAULO KAGANO gerovės centras. Iškilmingo atidarymo metu buvo pasveikinti visi centro klientai, darbuotojai, aplodismentais dėkota direktoriui Michailui Segalui, pagerbtas ir pirmasis centro direktorius Shmuelis Levinas. Memorialinę lentą, skirtą SAULUI KAGANUI atminti, atidengė adv. Faina Kukliansky, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės pirmininkė, Arie Bucheisteris (The Conference on Jewish Material Claims Against Germany), Julia Kagan Baumann, Saulo Kagano dukra, Yossefas Levy, nepaprastasis ir įgaliotasis Izraelio valstybės ambasadorius Lietuvai. Koncertavo žydų dainų ir šokių ansamblis „Fajerlech“ (Vadovė L. Vyšniauskienė).

Memorialinės lentos, skirtos Saulo Kagano atminimui, atidengimas

•

Birželio 20-23 dienomis LŽB Pirmininkė, kartu su ekspertais, diplomatais, akademikais iš 35 pasaulio valstybių, susitiko Stokholme, IHRA plenarinėje sesijoje. 2022 metais IHRA pirmininkaujanti Švedija vertino ekspertų darbą kovoje su antisemitizmu, romafobija ir visomis kitomis rasizmo formomis.

•

Birželio gale sukako 81 metai nuo Holokausto Lietuvoje pradžios. Holokausto Lietuvoje metu daugiau nei 90 proc. Lietuvos žydų buvo žiauriai nužudyti, o tai yra bene didžiausias žydų diasporos sunaikinimas Europos šalyse Holokausto metu.

•

LŽB Pirmininkė pasaulio žydų Kongreso (WJC) kvietimu kreipėsi į JT Žmogaus teisių tarybą, vykdžiusią visuotinę periodinę peržiūrą (UPR). Trumpo pranešimo metu buvo pristatyta, kaip Lietuvai sekasi laikytis tarptautinių žmogaus teisių standartų, konkrečiai susijusių su žydų diasporos gyvenimu šalyje.

Birželį Lietuvos žydų bendruomenė, Vilniaus Šolomo Aleichemo ORT gimnazijos dešimtokai bei Romų visuomenės centro auklėtiniai, vykdydami EVZ Foundation projektą „Jaunieji romų ir žydų bendruomenių lyderiai už istorinės atminties ir teisingumo išsaugojimą", leidosi į emociškai sunkią kelionę į Lenkiją. Pagrindinis vizito į Lenkiją tikslas buvo skirti daugiausiai dėmesio istorinei atminčiai – faktams apie skaudžią romų bei žydų bendruomenių istoriją, aplankant Aušvico koncentracijos stovyklą. Sunkūs išgyvenimai, patirti vaikščiojant po buvusią stovyklą, suartino žydų ir romų bendruomenių vaikus.

Vaikai dalinasi savo patyrimu: „Aušvicas – tai vieta, pilna istorijos, vieta, kurią būtina aplankyti, kaip ir Raudų sieną Jeruzalėje. Kaip nupasakoti tai, ką pajutome? Skausmą, kuriam išreikšti neužtenka žodžių. Atmintin įstrigo Georgeo Santayana ant Aušvico barako sienos parašyti žodžiai: „Tie, kas neatsimena praeities, pasmerkti ją pakartoti". Šią patirtį kartu su mumis išgyveno Vilniaus Romų bendruomenės nariai. Mes sužinojome, kad mūsų tautos išgyveno bendrą skausmą. Kai aplankote Lenkiją, neužmirškite Aušvico muziejaus, nes istorijos negalime pamiršti. Dėkojame už šią neužmirštamą kelionę. Vilniaus Šolomo Aleichemo ORT gimnazijos 10A ir 11 klasių mokiniai".

Lietuvos sporto klubo „Makabi" sportininkai **liepos 12–26 dienomis** dalyvavo 21-ojoje pasaulinėje makabiadoje Izraelyje, Šioje sporto šventėje dalyvavo 10000 sportininkų iš daugiau nei 60 pasaulio šalių.

Lietuvos komandą sudarė 17 sportininkų, atstovaujančių 8 sporto šakoms. Tai buvo jau 9-oji makabiada Lietuvai.

„Makabi" sportininkai iškovojo 6 medalius. Tai vienas iš sėkmingiausių pasirodymų per visą atkurto „Makabi" istoriją: Gerda Šišanovaitė iškovojo auksą, Ignas Šišanovas sidabrą stalo teniso vietų rungtyje, Michailas Trusovas sidabrą 50 metrų plaukime laisvuoju stiliumi,13-metis šachmatininkas Daniel Šer 16-18 metų jaunimo grupėje sidabrą, Alanas Plavinas bronzą badmintono vienetų rungtyje, Markas Šamesas ir Danielius Tarachovkis bronzą badmintono dvejetų rungtyje.

Dar 7 medaliai buvo iškovoti kartu su tarptautinėmis komandomis: 3 sidabro medaliai fechtavimo, plaukimo ir stalo teniso rungtyse bei 4 bronzos medaliai badmintono ir stalo teniso rungtyse.

Didžiuojamės ir sveikiname!

Rugpjūčio mėnesį atsisveikinome su kadenciją baigusiu Izraelio ambasadoriumi Lietuvoje Yossefu Levy, kuriam buvo įteiktas Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų istorijos metų atminimo medalis, bei susipažinome su naująja Izraelio ambasadore Hadas Wittenberg Silverstein!

Rugpjūčio 25 d. Gedimino pr. 37 ir 46 Vilniuje buvo įdėti šeši nauji Atminimo akmenys, skirti Rabinovičių-Bruk šeimai atminti. Šie žmonės buvo nužudyti Paneriuose. Šiuo metu Lietuvoje yra įrengti 64 Atminimo akmenys trylikoje šalies miestų ir miestelių – Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, Ukmergėje, Plungėje, Jurbarke, Švėkšnoje, Darbėnuose, Kuliuose, Krakėse, Vilkaviškyje.

Rugpjūčio 29 d. minėtos 125-osios metinės, kuomet 1897 m. Bazelyje, Šveicarijoje, įvyko Pirmasis sionistų kongresas. Šis kongresas, sušauktas Theodoro Herzlio iniciatyva, padėjo sukurti dabartinę Izraelio valstybę, pakeitusią žydų tautos ir, galima sakyti, viso pasaulio istoriją.

Rugsėjo mėnesį Lietuvoje viešėjo Europos Komisijos kovos su antisemitizmu ir žydų gyvenimo puoselėjimo koordinatorė p. Katharina von Schnurbein, skyrusi nepaprastą dėmesį ir laiką Lietuvos žydų bendruomenei. Svarbiuose susitikimuose su valstybės pareigūnais p. von Schnurbein aptarė ES kovos su antisemitizmu ir žydų gyvenimo puoselėjimo strategijos įgyvendinimo Lietuvoje perspektyvas, Holokausto įamžinimą.

Gruodžio 6 d. M. Jakobui už žydų ir žemaičių kultūrų puoselėjimą buvo suteiktas Telšių garbės piliečio vardas. Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė nuoširdžiai pasveikino gerbiamą M. Jakobą.

Gruodžio 19 d. Vilniaus choralinėje sinagogoje įvyko Chanukos žvakės uždegimo ceremonija. Šventės metu simbolinę žvakę uždegė Seimo pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen.

„Uždegdama Chanukos žvakes žydų bendruomenė kasmet siunčia šviesos ir bendrumo žinią visoms tautinėms Lietuvos bendruomenėms ir žydų bendruomenėms visame pasaulyje. Norime priminti, kad didžiausius iššūkius galime įveikti tik būdami ir veikdami kartu, bendraudami ir stengdamiesi suprasti vieni kitus – įžiebti žinių, supratimo ir tolerancijos šviesą. Šviesos dalimi galime būti visi", – sakė Lietuvos žydų (Litvakų) bendruomenės pirmininkė F. Kukliansky.

Lapkričio 5 d. Europos kultūros sostinėje Kaune įvyko dar viena pasaulinė premjera. Tai – simfonija „Nešantys šviesą", dedikuota Japonijos diplomatui, vicekonsului Čijunei Sugiharai. Iš pažiūros paprastas žmogus, nepritrūko drąsos ir besipriešindamas nacių režimui, rizikuodamas savo gyvybe ir karjera, išgelbėjo daugiau nei 6 000 iš Europos bėgančių žydų gyvybių, išduodamas jiems Japonijos tranzitines vizas, nors tam neturėjo Japonijos vyriausybės leidimo. Prieš premjerą Lietuvos žydų bendruomenė, kartu su Yad Vashem delegacija, pristatė Pasaulio Tautų Teisuoliams skirtą parodą.

•

Lapkritį Vyriausybėje vyko Pasaulio Tautų Teisuolių apdovanojimų ceremonija. Iškilmingame renginyje dalyvavo bei apdovanojimus įteikė Ministrė Pirmininkė Ingrida Šimonytė, pirmasis atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės vadovas prof. Vytautas Landsbergis, ambasadorė Hadas Wittenberg Silverstein, Yad Vashem: World Holocaust Center, Jerusalem pirmininkas Dani Dayan ir Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkė Faina Kukliansky bei Amerikos žydų komiteto Tarptautinių reikalų departamento direktorius rabinas Andrew Bakeris. Apdovanojimai įteikti Kazimiero ir Marcijonos Ruzgių artimiesiems, 1944 m. Žemaitijoje išgelbėjusiems žydę moterį ir jos mažametę dukrą. Taip pat apdovanoti Aksentij ir Matriona Burlakovai bei jų dukra Zinaida, 1942 m. išgelbėję žydų tėvų jiems paliktą globoti dukrą. Pagerbti ir Jonas bei Ona Žvinklevičiai, 1943 m. išgelbėję žydų šeimą, bei Juozas ir Marijona Bagurskai. Pasaulio Tautų Teisuoliais yra pripažinti per 900 Lietuvos piliečių.

Gruodžio 20 d. LR Seimas patvirtino 37 mln. eurų kompensacijas už nacių ir sovietų nusavintą asmeninį žydų turtą. Kaip ir dabartinės, naujos kompensacijos bus skirtos Geros valios fondui, kuris jas išmokėtų turto savininkams bei paveldėtojams. Prašymų būtų laukiama iki 2023-iųjų pabaigos, kompensacijos būtų išmokėtos per 2024–2030 metus. Nauja įstatymo redakcija numato, kad simbolinės kompensacijos bus skiriamos už totalitarinių režimų okupacijų laikotarpiu neteisėtai nusavintą turtą, kuris priklausė iki Antrojo pasaulinio karo ar jo metu Lietuvoje gyvenusiems žydų tautybės asmenims. Numatyta, kad kompensacijos būtų skiriamos, kai šie asmenys neturėjo teisinės galimybės atkurti nuosavybės teisės į turtą ir nekilnojamąjį turtą, įskaitant ir bešeimininkį nekilnojamąjį turtą, perimtą valstybės nuosavybėn, dėl Holokausto nelikus tokio turto savininkų ar paveldėtojų. Nauja įstatymo redakcija taip pat leis 5–10 mln. eurų fondui skirti individualių prašymų dėl kompensacijos už nekilnojamąjį turtą tenkinimui. Vienam asmeniui išmokama piniginė suma nepriklausytų nuo nukentėjusiam priklausiusio nekilnojamojo turto vertės.

2022-aisiais
SVEIKINOME
BENDRUOMENĖS
NARIUS
SU GARBIAIS
JUBILIEJAIS

Fanią Brancovskają
su 100-uoju jubiliejumi

***Ditą Šperling**, kuri*
šventė 100 metų jubiliejų

***Etą Gurvičiūtę** sulaukus*
102-ojo gimtadienio

Antropologė: romų vis dar nėra nacionalinėje istorijoje ir viešajame diskurse

atkelta iš 4 p.

departamentas, skiriasi tuo, kad jis buvo rengtas romų kalba.

Kaip atrodė archyvo rinkimas? Leidotės į etnografines keliones?

Rinkdami archyvą, siekėme išsaugoti kalbą, ją skaitmenizuoti bei suteikti pašnekovams tokią poziciją, kuri jiems leistų pasakoti savo istoriją gimtąja kalba. Surinkta informacija buvo verčiama iš romų kalbos į lietuvių, šiuo metu yra rengiamas vertimas ir į anglų kalbą.

Išvykome į etnografinę ekspediciją per visą Lietuvą, kur susitikome su skirtingais bendruomenės nariais. Orientavomės į vyriausiąją kartą dėl kalbos grynumo ir dėl istorijų, kurias jie gali papasakoti. Norėjome įrašyti prisiminimus apie Holokaustą, Antrąjį pasaulinį karą, klajoklišką gyvenimo būdą, papročius, tradicijas, kitaip tariant, surinkti ir etnografinį archyvą.

Kartu į ekspedicijas vyko jauni romai, kurie įrašinėjo pokalbius, bendravo, išgirdo savo tautos istorijas apie Antrąjį pasaulinį karą iš pirmų lūpų. Tai buvo svarbus ir aktyvus savo istorijos mokymasis.

Prie archyvo kūrimo komandos prisijungė Kirill Kozhanov, gerai žinomas Baltijos romų dialektų žinovas, taip pat Gopalas Michailovskis, vienas iš Lietuvos romų bendruomenės lyderių, kuris studijuoja Vidurio Europos universitete. Skirtingi mokslininkai rašė apie romų kalbą, romų socialinį bei kultūrinį kontekstą Lietuvoje.

Toks archyvas labai aktualus ir jautrus laikui: pavyzdžiui, prieš pusmetį mirė Adelė iš Kybartų. Archyve liko užfiksuotas jos pasakojimas apie sunkumus, patirtus nacistinėje Vokietijoje, į kurią ji buvo išvežta priverstiniams darbams. Taip pat apie tai, kaip jos tėtis gelbėjo romus. Po pokalbio atradome registracijų lapus, kurie rodo, kad Adelės brolis ir žmona grįžo iš stovyklos plytų fabrike, Saksonijoje.

Kokie ryškiausi kultūriniai ir socialiniai dalykai išsiskyrė ruošiant archyvą?

Didžiausia archyvo dalis yra skirta Holokausto atminčiai: žmonės, kurie gimė po karo, dalijosi savo šeimų prisiminimais apie tai, kaip slėpėsi tėvai, kaip buvo žudomi vaikai, kaip buvo stabdomi taborai ir sušaudomi miške. Taip pat atsirado ir herojiškų istorijų – romai buvo ne vien nacių politikos aukos, bet ir stengėsi padėti kitiems. Pavyzdžiui, Marijampolėje romų šeima išgelbėjo žydų mergaitę (masiniai žydų naikinimai Lietuvoje prasidėjo anksčiau nei romų žudynės). Taigi, atsiranda naujų naratyvų, apie kurios anksčiau nebuvo pasakojama viešoje erdvėje.

Taip pat kartojosi temos apie santykį su partizanais, taborų bei moterų užpuolimus. Svarbu kelti diskusiją ir Lietuvos istoriją matyti iš skirtingų pusių, įtraukiant ir kritinius momentus. Tikiu, kad ilgainiui atsiras erdvės ir tam.

Kaip bendruomenė reflektuoja naujesnę istoriją, pavyzdžiui, sovietmetį?

Pasakojimuose pabrėžiamas gyvenimas sovietmečiui. Laikmetis idealizuojamas, prisimenamas kaip laikotarpis, kuriame buvo mažiau diskriminacijos, o bendruomenės kultūrinė ir materialinė padėtis buvo geresnė, palyginus su nepriklausomybės metais bei dabar patiriama diskriminacija bei marginalizacija.

Prisimenama, kaip pasikeitė Vilniaus Kirtimų gyvenvietė 90-aisiais. Dabar ši gyvenvietė yra siejama su narkotikų prekyba ir nusikaltimais, tačiau prekyba atsirado tik nepriklausomybės metais. Tai labai demoralizavo žmones, atnešė daug skaudžių išgyvenimų. Dėl šios priežasties jaučiama didelė nostalgija praeičiai, kurioje bendruomenei buvo saugu. Laikui bėgant bendrystė, pasitikėjimas, ryšys buvo prarasti. Archyvas parodo kitą Kirtimų gyvenvietės istorijos pusę per asmenines istorijas ir išgyvenimus.

Lietuvoje romų ir bendruomenė nedidelė, ir patirianti didelę atskirtį. Kaip aktualizuoti romų istoriją, į procesą įtraukiant pačią bendruomenę?

Romų bendruomenė neturi tiek daug socialinio ir kultūrinio kapitalo – sunku kelti visuomenės daugumos sąmoningumą apie romų istoriją ir Holokaustą, tam reikalingi ir finansiniai resursai. Jei sąmoningumo didinimu užsiimtų vien tik žmogaus teisių srityje dirbančios nevyriausybinės organizacijos ar valstybės institucijos, nutoltume nuo esminio romų judėjimo principo – nieko apie romus be romų.

Romų Holokausto istorijos lauke veikiantys veikėjai turi skirtingą prieigą. Romų bendruomenė mini Romų genocido SAMUDARIPEN dieną, norėdama pagerbti mirusius bendruomenės narius, tęsti bendruomenės atminties palaikymą, stengtis tapti savo istorijos pasakotojais, o ne pasyviais objektais.

Valstybinės institucijos įgyvendina bendresnę Europos Sąjungos politiką – 2015 m. Europos Parlamentas rugpjūčio 2-ąją paskelbė Romų Holokausto atminties diena. Romų genocido pripažinimas europiniu lygmeniu paskatino tą patį padaryti ir daugelį valstybių nacionaliniu lygmeniu. 2019 m. romų bendruomenės bei ją rėmusių aktyvistų pastangų dėka Lietuvos Seimas į Atmintinų dienų įstatymą įtraukė Romų genocido Samudaripen dieną.

Nevyriausybinės žmogaus teisių organizacijos romų Holokausto minėjimą mato iš dviejų perspektyvų: viena vertus, tai žiauriausio neapykantos nusikaltimo – genocido – paminėjimas ir priminimas, kokių pasekmių galime sulaukti neduodami tiek moralinio, tiek ir teisinio atkirčio neapykantai. Kita vertus – romų bendruomenė patiria didelę atskirtį, tad šios dienos minėjimas yra ir priminimas visuomenei mažinti diskriminaciją.

Kuo valstybei reikšmingas romų genocido įamžinimas ir romų istorija?

Pripažinimas eina koja kojon su Lietuvos romų pripažinimu kaip Lietuvos bendrapiliečių. Ilgametis istorijos ignoravimas ir nesidomėjimas romų bendruomene atspindi Lietuvos romų socialinę marginalizaciją, egzotizavimą, romų matymą kaip kitokių: romų vis dar nėra ar beveik nėra nacionalinėje istorijoje ir viešajame diskurse. Norint, kad romų genocidas būtų pripažintas ir įtvirtintas mūsų atmintyje, visų pirma reikia pripažinti romus kaip lygiaverčius visuomenės narius. ■

Nepaprasta kelionė į POLIN – žydų istorijos muziejų Varšuvoje

Gruodžio pabaigoje projekto EVZ dalyviai svečiavosi POLIN muziejuje Varšuvoje. 2016 metais muziejui buvo skirtas prestižinis apdovanojimas – muziejus buvo išrinktas Europos 2016 metų muziejumi (European Museum of the Year Award 2016). Nuolatinėje parodoje, naujausių technologijų dėka, galima keliauti laiku ir pamatyti, kaip atrodė beveik 1000 metų trukusi Lenkijos žydų istorija – nuo momento, kai žydai atvyko į dabartinės Lenkijos teritoriją iki dabartinių laikų, kurie paženklinti siaubinga žydų drama II pasaulinio karo metais.

Kartu keliavę jaunieji romų ir žydų bendruomenių lyderiai dar kartą įsitikino, kad Lenkijos ir Lietuvos istorija turi daug ką bendro. O Lietuvos žydų bendruomenėje dažnai pasakojama, kad Varšuvos buvo bent jau dvi: iki 1939 m. ir po 1945 m. bei kaip atsitiko taip, kad rasti tikrą Varšuvietį prilygsta tikro gintaro atradimui Baltijos jūros pakrantėje (teoriškai galima, o praktiškai – mažai kam pavyksta).

Šis muziejus yra didžiulė istorija ir mes turime moralinę pareigą ją papasakoti“, – sakė muziejaus gidė. Buvusio žydų geto vietoje pastatytas švytintis muziejaus pastatas yra kontrastas įspūdingam juodo granito monumentui priešais jį, kuriuo pagerbiami 1943 metų geto sukilimo didvyriai. Daugelį amžių 80 proc. pasaulio žydų gyveno Lenkijoje. Dalyviai vedini gidės pasinėrė į istoriją per multimedijos instaliacijas, tekstus, muziką, paveikslus ir atkurtas kasdienio gyvenimo scenas.

Pagrindinė ekspozicija prasideda nuo legendos apie pirmųjų žydų atvykimą į Lenkiją viduramžiais. Eidami per didžiulį Lenkijos mišką žydai išgirdo balsą iš dangaus, sakantį „Po lin“ – hebrajiškai tai reiškia „ilsėkitės čia“. Taip Lenkijai buvęs duotas vardas. Lenkija tapo saugiu prieglobsčiu iš Prancūzijos, Reino krašto ir Ispanijos išvarytiems žydams. 1765 metais Lenkijos ir Lietuvos Abiejų Tautų Respublikoje gyveno 750 tūkst. žydų. 1939 metais tas skaičius siekė 3,3 mln. – maždaug 10 proc. visos Lenkijos gyventojų. Karą išgyveno tik 200-300 tūkst. žydų. Dauguma jų emigravo, o paskutinė emigracijos banga vyko po komunistų režimo surežisuotos 1968 metų antisemitinės kampanijos.

Apie baisųjį Holokausto laikotarpį Lenkijos žydų istorijoje bei Panerių masines žudynes Lietuvoje – taip pat pasakojama naujajame muziejuje. Šiandien maždaug 7 tūkst. šalies gyventojų priklauso maždaug 30-čiai žydų organizacijų, dar keli tūkstančiai žmonių turi žydiškas šaknis.

Lietuvos žydų bei romų bendruomenių nariai kartu su muziejaus darbuotojais diskutavo apie besiformuojančią tolerancijos ir empatijos atmosferą, kuri jei ir nėra plačiai išplitusi, ji atveria kelią kitam ilgalaikiam žydų bei romų buvimui Lenkijoje ir Lietuvoje.

Seminaro metu Lietuvos romų bendruomenės lyderiai džiaugėsi susitikimu su Varšuvos romų bendruomenės atstovais diskutavo apie romų kalbos skirtumus ir panašumus Lenkijoje bei pasidžiaugė, kad jei palyginsime romus su karaimais, totoriais, žydais, kurie gyveno Lietuvoje, jau beveik niekas nekalba savo kalbomis. Jau beveik nebėra žydų, kurie kalbėtų jidiš kalba, o romai sugebėjo išsaugoti savo kalbą ir vis dar plačiai ją naudoja.

Ekspozicijos akcentas yra 18-ojo amžiaus medinės sinagogos iš prieškarinio Gvozdzeco miesto, dabar esančio Ukrainos teritorijoje, polichrominių ištapytų lubų replika. ■

informacija

LŽB ADMINISTRACIJOS KONTAKTAI

Vardas, pavardė	Pareigos	Telefonas, el. paštas
Michail Segal	Vykdantysis direktorius	michails@sc.lzb.lt
Žana Skudovičienė	Programų direktorė	8 678 81 514 zanas@sc.lzb.lt
Neringa Stankevičienė	Sekretoriato ir protokolo skyriaus vadovė	8 672 16 982 info@lzb.lt
Liuba Šerienė	Sekretorė	8 5 261 3003 office@lzb.lt
Buhalterija		8 5 212 1676 asta@lzb.lt
Rokas Dobrovolskis	Administratorius ūkio reikalams	8 652 09 915 rokas@lzb.lt

LŽB SOCIALINIŲ PROGRAMŲ DEPARTAMENTO (SPD) DARBUOTOJŲ KONTAKTAI

Vardas, pavardė	Pareigos	Telefonas, el. paštas
Michail Segal	LŽB Socialinių programų departamento direktorius	michails@sc.lzb.lt
Ninel Skudovičiūtė	SPD informacijos koordinatorė	8 5 261 2114 nineles@sc.lzb.lt
Ema Jakobienė	SPD programų vyr. koordinatorė. (Pagalba vaikams ir senjorams. Maitinimas, vaistai, žiemos pagalba, SOS)	8 5 261 1251 emaj@sc.lzb.lt
Žana Skudovičienė	Senjorų klubas „Abi men zet zich“	8 678 81 514 zanas@sc.lzb.lt
Lankomosios priežiūros tarnyba	Ela Gurina	8 686 24 043 hesed@sc.lzb.lt

KITI LŽB KONTAKTAI

LŽB klubo pavadinimas	Koordinatorius	Telefonas, el. paštas
Buvusių getų ir koncentracijos stovyklų kalinių sąjunga	Rozeta Ramonienė	8 5 212 7074
Žydų šokių ir dainų ansamblis „Fajerlech“	Larisa Vyšniauskienė	8 687 79 309 larisa.vysniauskiene@gmail.com

naudinga žinoti

Vilniaus žydų religinės bendruomenės pirmininkas **Šmuel Yatom**,
el. p. sinagoga1903@gmail.com

Pamaldų Vilniaus choralinėje sinagogoje (Pylimo g. 39) laikas:

- darbo dienomis nuo 8.30 iki 9.30 val.
- šeštadienį nuo 10.00 iki 12.30 val.
- sekmadienį nuo 9.00 iki 10.00 val.

Sinagogos tel. (8 5) 261 2523

paremkite

LIETUVOS ŽYDŲ (LITVAKŲ) BENDRUOMENĘ
AB SEB BANKAS
LT097044060000907953

Vilniaus žydų kapinių (Sudervės kelias 28) darbo laikas

- darbo dienomis ir sekmadienį nuo 9.00 iki 19.00 val.;
- šeštadienis – nedarbo diena.

Kapinių budėtojo tel. (8 5) 250 5468

PARDUOTUVĖ KAVINĖ

אַ קלייט פון בייגל
beigelių krautuvėlė

Darbo laikas
I – IV 10.00 – 19.00
V–VI 10.00 – 16.00

mob. tel. + 370 683 86894
el. p. kavine@lzb.lt

Žydiški skanėstai – litvakų kulinarinis paveldas

Pylimo g. 4 | Vilnius

Žydų litvakų kulinarinis paveldas

Teiglach receptas

30 SKANĖSTŲ JUMS REIKĖS:

1 kg miltų
0,05 l aliejaus
0,05 l degtinės
1 kg cukraus
3 stiklinių vandens
9 kiaušinių
200 g medaus
0,05 g imbiero
150 g apelsinų žievelės dekoravimui
cukraus, imbiero,
smulkintos apelsinų žievelės
arba aguonėlių

Paruošimo laikas – apie 3 val.
Sirupą maišykite iš medaus – 900 g cukraus, degtinės ir vandens, užvirkite ir dėkite teigelius. Sumaišykite tešlą, suformuokite teiglach mazgelius, virkite apie 2–3 val. medaus sirupe. Dangtį laikykite uždengtą, tik po gero pusvalandžio patikrinę pamaišykite ar nesvyla. Išsipūtusius parudavusius teigelius išvoliokite aguonuose arba apelsino žievelėse, apibarstykite sausu imbieru.

Redaktorė **Dovilė Rūkaitė** | projects@lzb.lt | *Beigelių krautuvėlė* leidžiama anglų ir rusų kalbomis
Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės būstinė | Pylimo g. 4, LT-01117 Vilnius Tel. (8 5) 261 3003 | info@lzb.lt | www.lzb.lt | ISSN 2424-4740
Spausdino KOPA | Tiražas: lietuvių k. – 200 egz. | anglų – 100 | rusų – 250 egz. | Dizainerė-maketuotoja **Jūratė Juozėnienė**